

„NATA REGINA HUNGARIAE”

*A mayorazgo-szemlélet a 16–17. századi Habsburg spanyol királynék
kézfogója és végrendelete tükrében – egy érdekesség a magyar
alkotmánytörténet szemszögéből*

LIKTOR Zoltán Attila
mb. oktató (PPKE JÁK)

„Átengedem és a lemondok a jogról, amely engem, mint Anna magyar és cseh királyné elsőszülött fiától, II. Miksa császártól egyeneságon való egyetlen dédunokáját a mondott országokban és a hozzájuk tartozó részekben megilletne”

(III. Fülöp spanyol király, 1617)

1. Bevezetés

Az Archivo General de Simancas iratai között kutatva érdekes, a hazai alkotmány- és jogtörténetírásban – legjobb tudomásom szerint – teljességgel ismeretlen iratokra bukkanhatunk. A Habsburg-ház „két ága”, a „*senior*” vagy „*spanyol*”, illetve a „*junior*” vagy „*osztrák*” ágak közötti összeköttetés feltárása az elmúlt év(tized)ekben virágkorát éli a nemzetközi történetírásban,² amihez a hazai hispanisták jelentősen hozzájárulnak a katonai, pénzügyi, politikai, kulturális kapcsolatok feltárásával. A hazai alkotmány- és jogtörténetírás ezzel ellentétben évtizedes – vagy jobban fogalmazva évszázados – lemaradásban van e tekintetben, hiszen egészen a mai napig tartja magát az a gondolkodás, amely a Habsburg–magyar közjogi viszony tekintetében „Bécs” kizárólagosságát

¹ Ez a tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Kiemelendő közülük is elsősorban: José MARTÍNEZ MILLÁN – Rubén GONZALEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Madrid, Ediciones Polifemo, 2011.

ismeri. „Madrid” és a Spanyol Monarchia teljességgel kimaradnak, miközben a magyar alkotmány- és jogtörténet számos elágazása sem érthető meg a „spanyol szál” ismerete nélkül. Különösen nem a trónbetöltés rendje körül – az uralkodóház „két ága”, valamint a *junior ág* és a magyar rendek között – húzódó „vita” tekintetében. A „két ág” által a magyar „trónöröklés” tárgyában megkötött ún. *Oñate-egyezséggel (1617)* már magam is foglalkoztam korábban,³ ahogyan a dinasztia *senior ágának* házasságpolitikájával is, ahol a spanyol infánsnők kiházasításának politikáját jártam körül a sajátos spanyol trónöröklés rendje felől.⁴ Azokban viszont nem foglalkoztam a spanyol királyok Habsburg főhercegnőkkel kötött frigyével, amit jelen tanulmányban kívánok részletesen – a hazai alkotmánytörténet felől megközelítve – körbejárni. A hazai irodalom a 19–20. század fordulóján igen széles körben foglalkozott a magyar trónbetöltés rendjével, különösen a *Pragmatica Sanctio*val és az azt (részben) becikkelyező 1723. évi I–II. törvénycikkelyekkel, de teljes mértékben figyelmen kívül hagyta a spanyol vonatkozású előzményeket/forrásokat. A téma szempontjából legfontosabb dokumentumok, mint Anna főhercegnő és II. Fülöp király házassági kondíciói, maga a szerződés (1570), Anna főhercegnő lemondó nyilatkozata (1571), Margit főhercegnőnek a III. Fülöp királlyal kötendő frigyét megelőzően kiadott lemondó nyilatkozata (1598) és végrendelete (1611), Mária Anna főhercegnő és IV. Fülöp király házassági kondíciói (1647) teljességgel rendelkezésünkre állnak. Ide kell vennünk Habsburg Mária császárné testamentumait is (1581, 1589), amelyek ugyancsak lenyomatai a *mayorazgo*-felfogásnak.

2. A Habsburg-ház és a Magyar Királyság – kinek a jussa?

A Habsburgok ugyan még Hunyadi Mátyással⁵ és Jagelló II. Ulászlóval⁶ is kötöttek különböző trónöröklési szerződéseket, ezek azonban magánjogi egyezségek voltak, közjogi erővel nem bírtak. Ha bírtak volna, akkor a dinasztia mindkét ága, a „spa-

³ LIKTOR Zoltán Attila: A trónbetöltés rendje a Magyar Királyságban a XVI–XVII. században az *Oñate-egyezség (1617)* tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, XVI. évf., 2020/1. 163–192.

⁴ LIKTOR Zoltán Attila: Hat menyegző, négy testamentum. A Habsburg-ház „osztrák” és „spanyol” ágának egysége a 16–17. században a spanyol királyok házasságpolitikája és végrendelete tükrében. In: BÁNDI Gyula (szerk.): *A sokoldalúság okán. Doktorandusz tanulmányok a Pázmány jogászképzésének 25. évében*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 83–100.

⁵ BARISKA István: II. Pius és az 1463. évi békeszerződés. *Vasi Szemle*, 62. évf., 2008/4. 423–438.

⁶ Hermann WIESFLECKER: Das Erste Ungarn-Unternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vertrag (1490/91). *Südost Forschungen*, Band 18. (1959) 26–75.; de újabban ld. NEUMANN Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Első közlemény.) *Századok*, 144. évf., 2010/2. 335–372.; NEUMANN Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Második közlemény.) *Századok*, 145. évf., 2011/2. 293–347.; HERMANN Zsuzsanna: *Az 1515. évi Habsburg-Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961.; Hermann WIESFLECKER: Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit. Bd 4: Gründung des habsburgischen Weltreiches. Lebensabend und Tod. 1508–1519. Wien und München, 1981.; Bogusław DYBAŚ – István TRINGLI (Hrsg.): *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*. Budapest, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, 2019.

nyol” éppen úgy, mint az „osztrák” eleve jogos öröklési igénnyel bírt volna a magyar trónt illetően. Ezzel szemben a tény az, hogy Habsburg I. Ferdinánd főherceg-infáns (1526–1564) Mohácsot (1526) követően a hazai szokásjog szerint választás – és nem öröklés(!) – útján jutott a magyar trónra. Hiszen „a fejedelmet is csak nemesek választják”⁷ – írja Werbőczy a híres Tripartitumában –, 1547-ben az országgyűlésen csupán ezt a régi szokásjogot foglalták törvénybe: „az ország rendei és karai magukat nemcsak Ő felsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alávetették”.⁸ Az örökösök (*haeredes*) alatt a Werbőczy Tripartitumában egyértelműen megfogalmazott szöveg szerint csak a törvényes fiakat kellett érteni,⁹ a leányokat nem. Igaz, hogy a Habsburgok a Szapolyaival megkötött váradai békébe (1538) Károly császár és a *senior*-ág öröklési jogát is belefoglalták, arról az országgyűlés tudomást sem véve szögezte le I. Ferdinánd (fi)ágának kizárólagos jogát. Következésképp tényszerűen írta Salamon Ferenc, hogy „ki volt zárva a magyar trónról a Habsburgi ház spanyol ága, melynek alapítója V. Károly császár, a Ferdinánd bátyja volt – valamint hogy ki volt zárva haddan az Anjouiak nápolyi ága is”.¹⁰ A nemzetközi történetírásban felmerült – többek között Gustav Turba is tévesen állította –, hogy a nőág is örökölhette volna, Réz Mihály emlékeztetett is ennek a tévedésnek a jelentőségére:

„Turba azt mondja, hogy a három nőágon kívül Magyarország még az I. Ferdinánd utódai számára is biztosította a trónöröklési jogát. Hiszen – mondja – 1547-ben a magyar rendek meghozták volt azt a törvényt, amely »kifejezetten és egész általánosságban I. Ferdinánd örököseinek trónöröklési jogát ismerte el« [...] Ennek az okoskodásnak az alapja kettős tévedés. Először is Magyarországon az 1547:V. tc.-ben nem ismert el semmiféle örökösödési sorrendet magára nézve kötelezőnek. Amit megállapít, az: választással vegyes örökösödés. [...] Turba okoskodása abban is téves, hogy az 1547:V. szerinte Ferdinánd »utódai« számára biztosít jogokat. Ez a törvény világosan futódokra szól.”¹¹

Következésképpen a magyar trónra a törvényi és szokásjognak megfelelően 1687-ig tehát csak a dinasztia „osztrák” fiága tarthatott igényt, akik közül a rendek szabadon választhattak. Salamon Ferenc jól összefoglalta ezt:

„Midőn I. Ferdinándot 1526-ban megválasztották, ezen választásban is csak a »vegyes házbeli királyok« megválasztásának egy esetét látták. Ferdinánd három fia közt megosztá monarchiáját. Azt határozta, hogy Maximilián, mint

⁷ WERBŐCZY István: Hármaskönyv. In: Márkus Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici*. Budapest, Franklin, 1897. [a továbbiakban: *HK*.] I. 3. 7. §.: „Neque enim princeps, nisi per nobiles elegitur”.

⁸ Márkus Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici (1526–1608)*. Budapest, Franklin, 1899. [A továbbiakban: *CJH*.] 1547. évi V. tc. 5. §.: „Nam cum sese ordines, et status regni, non solum majestati suae, sed etiam suorum haeredum imperio, et potestati, in omne tempus subdiderint”.

⁹ *HK*. I. 17. 1. §.: „approbata regni hujus consuetudine, haeredes solummodo filii legitimi”.

¹⁰ SALAMON Ferenc: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio* története. Pest, 1866. 52.

¹¹ RÉZ Mihály: *Közjogi Tanulmányok. A királyi ház törvényei. Az osztrák és a magyar Pragmatica Sanctio*. Budapest, Pallas, 1914. 157.

első szülött kapja a választás útján való koronákat: a német császárit, a magyar és cseh királyit – ezenkívül az örökösödési Ausztriát. Tirolt középső fiának, Ferdinándnak, Stíriát a legkisebbiknek, Károlynak adá. Így néhány generation át a családnak három különböző ága volt: az ausztriai, tiroli és stíriai. A stíriai II. Ferdinánd, a tiroli I. Leopold alatt olvadt ismét a főágba s egyesítettének ismét birtokaik. Mind három ág azonban választható volt a magyar trónra, mint a mely Magyarország választott királyától, I. Ferdinándtól származott”.¹²

A leányág tehát nem volt jogosítva, és így nem is tarthatott (volna) igényt a magyar trónra, a dinasztia „spanyol ága” pedig semmi körülmények között nem jöhetett volna szóba. Ezzel ellentétben a Spanyol Monarchiához erősen kötődő egész Habsburg dinasztia jogfelfogását egyértelműen a hitbizományi (*mayorazgo*) ihletettséggű spanyolos jogszemlélet határozta meg, és tekintette irányadónak a Habsburg-ház uralma alatt álló területek vonatkozásában is. E jogrend a férfiak és nők öröklését is lehetővé tette egy ágon és egy fokon belül is, ugyan a férfi primátusával, de a képviseleti elvvel.¹³ E szerint az uralkodó – ha nincsen fia – leányától leszarmazó leányunoka vagy dedunoka is előbb örököl, mint a király saját öccse. III. Fülöp (1598–1621) spanyol és portugál király éppen ez utóbbi „jogalapon” – mondván, hogy ő Jagelló Anna magyar és cseh királynénak az elsőszülött fiától, II. Miksa császártól való egyetlen dedunoka – „lengette be” magyar trónigényét Mátyás császárnak a 17. század elején, amelynek a feloldása a már említett *Oñate-egyezség* lett.¹⁴ A spanyol király a szerződésben hivatkozik is az anyja, Habsburg Anna főhercegnő – akkor már spanyol királyné – által kiállított deklarációra, amelyben az lemond a „magyar trónöröklési jogáról” a többi főhercegek javára. A dokumentum azonban nem egyedülként áll a 16–17. században, ahhoz hasonló nyilatkozatot Anna utódai is kiadtak.

¹² SALAMON (1866) i. m. 51.

¹³ Andrae de Portonariis: Las Siete Partidas glosadas por el licenciado Gregorio Lopez. Salamanca, 1555, Segunda Partida, Título XV, Ley II: „como quier que los padres, comunalmente, auian piedad de los otros hijos, non quisieron que el mayor ouiesse todo, mas que cada vno dellos ouiesse su parte. Pero con todo esto los omes sabios, e entendidos catando el pro comunal de todos, e conociendo que esta particion, non se podria hazer en los reynos que destruydos non fuessen, segun nuestro Señor Jesu Christo dixo que todo reyno partido sería estragado touieron por derecho que el señorío del reyno no lo oviesse sino el hijo mayor despues dela muerte de su padre. E esto usaron en todas las tierras del mundo, quiere que el señorío ovieron por linaje; e mayormente en el España. E por escusar muchos males aca escieron: e podrian aun ser hechos pusieron que el señorío del reyno heredassen siempre aquellos, que viniessen por la lina derecha. E porende establecieron, que si hijo varon, y non ouiesse, la hija mayor heredasse el reyno. E aun mandaron que si el hijo mayor muriesse, ante que heredasse, si dejasse hijo o hija, que ouiesse de su muger legitima, que aquel, o aquella ouiesse, e non otro ninguno. Pero se todos estos fallestiesse deue heredar el reyno, el más propinco pariente, que ouiesse seyendo ome para ello; non auiendo hecho cosa, por que lo deuiesse perder”.

¹⁴ Diego PERALTA – Antonio MARÍN – Juan de ZUÑIGA (ed.): *Coleccion de los Tratados de Paz, Alianza, Neutralidad, Garantia, Proteccion, Treuga, Mediacion, Acesion, Reglamento de Limites, Comercio Navegacion, etc. hechos por los Pueblos, Reyes, y Principes de España.* [a továbbiakban CDTDP.] Madrid, 1740. A sorozat kiadására 1727–1756 között került sor, az évszámot mindig feltüntettem. (1740) Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte II. 241.: „como el unico biznieto de Ana Reyna de Vngria, y Bohemia, descendiente por la linea recta de su hijo primogenito el Sr Maximiliano II Emperador”.

Csekey István, a századforduló neves jogtörténésze maga is utal I. Ferdinánd álláspontjának ellentmondásosságára, amikor az felesége, Jagelló Anna „öröklési jogára”, illetve a bécsújhelyi és pozsonyi öröklési szerződésekre (1463, 1491) hivatkozik a magyar trónt illetően, miközben ő maga és húga, Habsburg Mária (†1558) özvegy magyar királyné is választásról beszélnek különböző leveleikben:

„Az is bizonyos, hogy Ferdinánd előtt az egységes hitbizományi gondolat lebegett, amellyel birtokait és országait tekintet nélkül azok eddigi alkotmányára, majorátussá akarta alakítani. [...] Mindemellett elvitázhatatlan, hogy Ferdinánd választás útján jutott a magyar koronához, amint azt maga a királyválasztás ténye és az azt követő események is igazolják, és amit később különben ő maga is elismert.”¹⁵

Következésképpen a választással vegyes trónbetöltés rendje az „osztrák” fiágra szorította a rendek választási jogát, a „spanyol ágának” egészen 1687-ig¹⁶ – amikor becikkelyezték II. Károly spanyol király (1665–1700) és fiága öröklési jogát –, a leányágnak pedig egészen 1723-ig nem volt jogosultsága a magyar trón öröklésére.¹⁷

3. Főhercegnőkből spanyol királynék

3.1. Kézfogó Madrid és Bécs között (1570) – Anna és II. Fülöp

A dinasztia „két ága” – számos tényező miatt – a szoros családi kapcsolat fenntartásában volt érdekelt és arra rá is kényszerült az egész 16–17. század folyamán. Amikor V. Károly császár (1519–1556) a fiának, Fülöp infánsnak írott politikai végrendeletében (1548 január) a (bécsi) rokonsággal való jó viszony fenntartását jelölte ki irányként,¹⁸ egyben olyan stratégiai tartóoszlopokat vert le, amelyen a spanyol külpolitika egészen a 17. század végéig megállott. Még ő maga ütötte nyélbe unokaöccse, Miksa főherceg és leánya, Mária infánsnő frigyét (1548) és rendelte el a főhercegi pár spanyolországi kormányzóságát (1548–1551), ami ennek az együttműködésnek már látványos megnyilvánulása

¹⁵ CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog*. Budapest, Athenaeum, 1917. 92.

¹⁶ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici (1657–1740)*. Budapest, Franklin, 1900. [A továbbiakban: *CJH*.] 1687. évi III. tc.; FRAKNÓI Vilmos: *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/8-ik évi országgyűlésen*. Budapest, Athenaeum, 1922.; BARANYAI Béla: *Hogyan történt az 1687/88 évi 1-4. törvénycikk szerinti törvényszöveg becikkelyezése. A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve*, 3. évf. (1933) 65–104.

¹⁷ *CJH*. 1723. évi I–II. tc.; POÓR János: *A Pragmatica Sanctio történetéhez*. In: GERŐ András – NAGY Beatrix (szerk.): *Mária Terézia – a magyarok királynője*. Budapest, Habsburg Történeti Intézet, 2018. 151–177.

¹⁸ Manuel FERNÁNDEZ ÁLVAREZ: *Corpus Documental de Carlos V*. Tomo II. Salamanca, 1975. 569–592. Instrucciones de Carlos V a Felipe II Augsburgo enero 1548: „La principal y más cierta amistad y confianza que debéis tener, es con el rey de Romanos, mi hermano, y mis sobrinos, sus hijos”.

volt.¹⁹ Anna és Fülöp házassága tehát nem az első volt Madrid és Bécs között, igaz a kézfogóra a császár eredeti elképzelése szerint jóval hamarabb sor kerülhetett volna. A Károly császár és Ferdinánd magyar király, valamint fiaik, Fülöp infáns és Miksa főherceg között, hosszas alkudozások után tető alá hozott, a császári korona sorsát tárgyaló augsburgi családi alku (1551) ugyanis azt is magában foglalta, hogy Fülöp infáns elveszi feleségül Ferdinánd valamelyik lányát.²⁰ Erre a kézfogóra ugyan nem került sor, mert az infáns Mária angol királynővel lépett végül (1554) házasságra, és felmerült az elképzelés, miszerint Angliát és Németalföldet egy, az ebből a házasságból leendő „harmadik ág” örökölhetné, a többi koronát pedig Fülöp infánsnak (Mária Manuelával kötött) első házasságából született fia, Károly infáns és utódai vihethék tovább, a tervből azonban nem lett semmi.²¹ II. Fülöpnek (1556–1598) a Tudor Máriával (†1558) való házassága gyermektelen maradt, a Valois Izabellával²² (†1568) kötött harmadik házasságából csak leányok születtek (Izabella Klára Eugénia és Michaela infánsnők), és mivel időközben az egyetlen fia, Károly infáns (†1568) is elhunyt, a fiúörökös nélkül maradt uralkodó új házasságot akart kötni.²³ Madrid és a császári udvar között már amúgy is javában folytak a tárgyalások Károly infáns és Anna főhercegnő leendő kézfogója kapcsán, amely az infáns váratlan halála miatt nem jött létre, azonban az éppen harmadik özvegységében maradt uralkodó úgy döntött, hogy fia helyett ő „ugrik be”. A II. Miksa császárral (1564–1576) folytatott tárgyalások²⁴ eredményeként került sor – az egyébként spanyol

¹⁹ LIKTOR Zoltán Attila: Mégiscsak egy család a kettő? A Habsburg-ház „két ágának” egysége a 16. század derekán a családi egyezségek és végrendeletek tükrében – és ennek jelentősége a magyar alkotmánytörténet szemszögéből. *Pázmány Law Working Papers*, 2020/15. 1–24.

²⁰ Vicente de CADENAS Y VICENT: *Carlos V Miscelánea de artículos publicados en la Revista Hidalguía*. Madrid, 2001. 317–320. 320.: „se acuerdan y tratan por la presente de voluntad y consentimiento de la Magestad Imperial que perviniendo el dicho Señor Príncipe a la dignidad de Rey de Romanos tratara matrimonio y tomara por su muger una de las hijas del dicho Señor Rey”.

²¹ GUITMAN Barnabás – KORPÁS Zoltán – TÓTH Ferenc – B. SZABÓ János: A magyarországi török várháborúk nemzetközi háttere, 1547–1556. *Világtörténet*, 2019/2. 282.: „II. Fülöp házassága Tudor Máriával (1554. július 25.) egy újabb családi viszonyrendszer lehetőségét vetette fel, amely a házasság rövid éve alatt, egészen 1558-ig, ellenállást váltott ki I. Ferdinánd és Miksa főherceg részéről egyaránt. Nemcsak arról volt szó, hogy I. Ferdinánd szintén gondolt arra, hogy Máriát Miksával házasítsa össze, hanem Fülöp spanyol infáns és burgund herceg angol királyi trónja angol–németalföldi tengellyel egy harmadik Habsburg dinasztikus központ létrejöttét jelentette volna V./I. Károly császár és spanyol király, illetve I. Ferdinánd római király, valamint magyar és cseh király mellett.”

²² Joseph Pérez: Isabel de Valois. Felipe II y Francia. In: *La monarquía hispánica Felipe II, un monarca y su época*. Madrid, Sociedad estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1998. 147–166.

²³ Geoffrey PARKER: *El rey imprudente. La biografía esencial de Felipe II*. Madrid, Planeta, 2015. 222.: „Sin heredero ni esposa, Felipe sabía que era imprescindible volver a casarse, y pronto acordó con su hermana María que se casaría con Ana, hija mayor de esta y de Maximiliano, primo de Felipe”.

²⁴ *Archivo General de Simancas [a továbbiakban AGSJ] PTR, LEG, 57, DOC. 103*. Poder del Emperador Maximiliano II a Adam de Dietrichstain para tratar las condiciones dotales de Ana de Austria en su matrimonio con Felipe II., María José RODRÍGUEZ SALGADO: “I loved him as a father loves a son... Europe, damn me then, but I deserve his thanks”: Philip II’s relations with Rudolf II. In: José MARTÍNEZ MILLÁN – Rubén GONZALEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Madrid, Ediciones Polifemo, Vol. 1. (2011) 349.: „The emperor was also adamant that his eldest daughter Anna must marry Don Carlos, opposing other matches proposed for him and

földön született – Anna főhercegnővel (1549–1580) kötendő házasságra,²⁵ miután a feltételekben a császárral sikerült megállapodni,²⁶ és a szükséges pápai *dispensatio* is megérkezett.²⁷ Ekkor egyébként kettős menyegzőt tartottak, Anna főhercegnő II. Fülöp spanyol királyhoz, Erzsébet főhercegnő pedig IX. Károly francia királyhoz ment hozzá (1570).²⁸ Meg kell jegyezni, hogy az 1560-as években I. Ferdinánd királyunk unokái közül Rudolf és Ernő főhercegek is a madridi udvarban nevelkedtek,²⁹ ami ugyancsak az „osztrák ág” Spanyol Monarchiához való erős kötődését bizonyítja. Érdekeség, hogy a magyar rendek éppen akkor léptek fel a főhercegek – egyébként akkor már hosszú évek óta tartó – madridi tartózkodásával szemben, annak a pozsonyi országgyűlésen (1569) hangot is adva,³⁰ amikor a spanyol király fiúörökös nélkül maradt. Rudolf főherceg egyébként azokban a bizonytalan években (1568–1571) II. Fülöp kiszemelt örökösének is tartatott, a spanyol királynak Anna főhercegnővel kötött házasságából született gyermekek azonban „elűtötték” őt a spanyol örökségtől, amely mély nyomot hagy(hat)ott a leendő császárban, a madridi udvarral szembeni későbbi engesztelhetetlen ellenszenvét erre is szokás visszavezetni a nemzetközi történetírásban.³¹ Rudolf és Ernő főhercegek

sweeping aside Philip II's later arguments that it would be better for him not to marry. He even offered to arrange for Carlos to be elected as King of the Romans in 1568 to make the match more attractive. As he explained to the Venetian ambassador, with six sons and three daughters and without means to sustain them, he had to tap into the resources of the Spanish Monarchy. He also hoped Rudolf would marry one of Philip II's daughters.”

²⁵ Habsburg Anna főhercegnőt eredetileg fiának, Károly infánsnak (†1568) szánta II. Fülöp, de végül maga vette feleségül, ld. Bianca María LINDORFER: Ana de Austria. La novia de un hijo y esposa de un padre. *Actas de la VIII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Vol. 8. (2004) 411–426.

²⁶ *AGS, PTR, LEG, 57, DOC. 98.* Capítulos matrimoniales de Felipe II y Ana de Austria.

²⁷ *AGS, PTR, LEG, 57, DOC. 104.* Bula de Pío V concediendo la dispensa matrimonial a Felipe II y a Ana de Austria.

²⁸ *AGS, PTR, LEG, 57, DOC. 114.* Resolución del Emperador Maximiliano II sobre el matrimonio de Ana de Austria y Felipe II, y el de Isabel de Austria con Carlos IX de Francia.

²⁹ Rubén GONZÁLEZ CUERVA: From the Empress to the Ambassador: the “Spanish Faction” and the Labyrinths of the Imperial Court of Prague, 1575–1585. *Librosdelacorte.es* Vol. 7., n. 2. (2015) 11–25. 14. „the majority of Maximilian and Mary's children received a Spanish education. Mary raised the two daughters, Anne and Isabella, as Spanish princesses, while four out of six male descendents were sent to the court of Madrid to learn the majestic style of their uncle Philip II.”

³⁰ *CJH.* 1569. évi XXXIII. tc. „Rudolphum et Ernestum archi-duces Austriae, ex Hispaniis revocari, et alterum in Hungaria collocari, petunt status”.

³¹ RODRÍGUEZ SALGADO op. cit. (2011) 350. „Rudolf must have left Spain with very mixed feelings. From a young age, in the imperial court, he had been taught that he would one day wear the imperial crown, the most elevated title in the world, and so become the head of Christendom, as well as head of the house of Habsburg. When he arrived in Spain the Portuguese ambassador was struck by the twelve-year old's great authority – »tem autoridade domen«. That sense of majesty and power must have deepened over the following years when he was regarded and treated as the heir to the Spanish Monarchy. He was groomed to succeed to two great empires. The birth of his cousin-nephew, Fernando, in 1571 displaced him from the succession. At the very least he must have felt disappointed and one wonders if this explains why, for a time, he refused to write to Philip II. For his part, the king continued to use paternal language. He instructed his ambassador to congratulate Rudolf on his coronation as king of Hungary

– akikre a spanyol udvarban eltöltött hosszú évek erősen rányomták a bélyeget³² – azonban csak azt követően tértek vissza Bécsbe, hogy nővérüket, Anna főhercegnőt II. Fülöp valóban nőül vette. A leendő királynéval együtt érkeztek a spanyol udvarba Albert és Vencel főhercegek, akik végül ott is maradtak.³³ Az esküvőre Burgosban került sor, erről újabban Pilar Valera Ledo írt.³⁴ A királyi párnak négy fia és egy lánya született, akik közül a felnőttkort csak Fülöp infáns élte meg, aki III. Fülöp néven spanyol és portugál uralkodó lett, és aki a 17. század első két évtizedében több alkalommal is „belengette” igényét a magyar (és a cseh) trónra, amely konfliktusnak a feloldása a már fentebb emlegetett *Oñate-egyezség* lett.

A menyegzőt követően Anna főhercegnő – immár spanyol királyné – aláírt egy nyilatkozatot (1571. ápr. 29.), többek között a spanyol uralkodó, az udvarban tartózkodó testvérei, Albert és Vencel főhercegek – ekkor Rudolf és Ernő főhercegek már elhagyták a madridi udvart –, valamint báró Adam von Dietrichstein madridi császári követ jelenlétében, amelyben lemond minden apai és anyai örökségéről a maga és utódai nevében is.³⁵ Csak zárójelben jegyzem meg, hogy anyja, Mária özvegy császárné a végrendeletében (1581. aug. 20.) a vagyonáról rendelkezve gyermekei közül kizárólag csak fiait és Margit főhercegnőt részesítette,³⁶ sem Erzsébet főhercegnő, akkor már özvegy francia királyné, sem pedig az akkor már elhunyt Anna spanyol királyné (†1580) örökösének nem juttatott semmit, ami összhangban áll Anna korábbi lemondó nyilatkozatával. A császárné a második testamentumában (1589. szept. 6.) megismétli ezt a rendelkezést, azzal a különbséggel, hogy az időközben apácának állott leányát, Margitot is kihagyja a juttatásból.³⁷ Anna királyné a deklarációban hivatkozik az apja,

and to say that: »he will find in me all the favour and support he would have if he were my son, for that is what I consider him to be«”.

³² RODRÍGUEZ SALGADO (2011) i. m. 338. „Rudolf II spent over seven years living with Philip II, treated much like the king’s son. In later life he spoke Spanish by preference and dressed in Spanish fashion. It is paradoxical, therefore, that he should also be portrayed as someone who hated Spain”.

³³ José MARTÍNEZ MILLÁN: El archiduque Alberto en la corte de Felipe II (1570–1580). In: Werner THOMAS – Luc DUERLOO (ed.): *Albert & Isabella, 1598–1621*. Brepols, 1998. 27–37.

³⁴ Pilar VARELA LEDO: *Relación verdadera del recibimiento que la ciudad de Burgos hizo a la reina doña Anna de Austria en 1570*. Sieale, A Coruña, 2016.

³⁵ AGS, PTR, LEG, 57, DOC. 99.: „Acta de renuncia de Ana de Austria a su derecho a los bienes paternos y maternos por la dote recibida de su padre, el Emperador Maximiliano II, al casarse con Felipe II”. „D. Anna Hispaniarum Regina Catholica eius uxore, nata Regina Hungariae et Bohemiae, Archiducissa Austriae, Comitissa Tyrolis etc, in praesentia suarum Catholicae Majestatum, domini baro Adam Dietrichstein Serenissimi ac potentissimi principis domini Maximiliani secundi Romanorum Imperatoris, etc. supremus cubicularius ipsiusque apud Catholicam Majestatem orator, serenissimum principum Alberti et Wenceslai filiorum suarum Caesareae Majestatum”.

³⁶ CDTDP (1740) i. m. Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte I. 114.: „Dexo en una Memoria aparte, que de todos mis bienes se ha de sacar lo que fuere menester para pagar mis deudas; y esto, vuelvo a recomendar, sea con mucha brevedad; y de lo que dello quedare, se hagan dos partes iguales; de la una, instituyo, y ordeno por mis legitimos herederos al Emperador mi Hijo, y a los Archiduques Ernesto, Mathias, Maximiliano, Alberto, si no ha renunciado Margarita. De la otra mitad de mis bienes y hacienda se han de cumplir, y pagar todas las mandas deste mi Testamento, y ultima voluntad”.

³⁷ CDTDP (1740) i. m. Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte I. 122.

II. Miksa császár és hitvese, II. Fülöp király által kötött házassági szerződésre,³⁸ amely kimondta, hogy a házasság elhálása után ezt a lemondó nyilatkozatot meg kell tennie („*omnibus aliis iuribus successionis et haereditatis cedere et renunciare teneatur*”).³⁹ Így Anna valóban lemondott minden apai és anyai javakban lévő jogáról és igényéről nagybátyjai, (stájer) Károly és (tiroli) Ferdinánd főhercegek, és azok fiági utódainak javára is.⁴⁰ Ami azért kulcsfontosságú a már fentebb említett *Oñate-egyezség* szemszögéből, mivel III. Fülöp király a stájer ágat megelőzően tartott igényt a magyar trónra, de a szerződésben bizonyos itáliai és birodalmi birtokokért cserében lemondott annak javára az ő fiágát megelőzően. Az Anna által tett lemondó nyilatkozat ugyan az apai örökség kifejezés alatt nem említi külön Magyarországot, de azt, hogy azt is beleértették, bizonyítja a tény, hogy a későbbi *Oñate-egyezség* hatálya alá a Magyar Királyságot is besorolták. A nyilatkozat – és a fentnevezett öröklési szerződés is – a magyar koronát illetően hűen visszaadja a dinasztia azon felfogását, amely Magyarországot (is) családi örökségnek tekintette, öröklési monarchiának a spanyol primogenitórius-hitbizományi szemlélet alapján. Ezekből a forrásokból a spanyol trónbetöltés sajátos rendje, a hitbizományi-mayorazgo jogfelfogás is világosan kirajzolódik. A szövegekben rendre bevett szófordulatok tanúsága szerint a spanyol uralkodók családi örökségként („*reinos y países patrimoniales*”) fogták fel országaikat, magukat pedig természetes úrnak („*como reyes y señores naturales*”) tartották, és az országaik tulajdonosaként („*propietario de los dichos mis Reynos, Estados, y Señoríos*”) értelmezték, akik ráadásul saját jogon („*por derecho propio*”) bírják az adott országot. Annak ellenére, hogy a deklarációkban foglaltak a magyar koronára vonatkozóan nem voltak a legkisebb mértékben sem összhangban a magyar joggal... Ráadásul az Anna által kiadott okmányban szerepel a „*nata Regina Hungariae*” szófordulat, amely a magyar közjog szerint értelmezhetetlen, de az a nemzetközi irodalomban egészen a mai napig is – tévesen(!) – előfordul, mint hivatkozás.⁴¹

A császárné testamentumának (egyik) végrehajtójaként kijelölt fia, Rudolf császár *expressis verbis* úgy fogalmaz levelében hűgára, Margit főhercegnőre utalva „*nacida*

³⁸ AGS, PTR, LEG, 57, DOC. 98.: „Capítulos matrimoniales de Felipe II y Ana de Austria”.

³⁹ AGS, PTR, LEG, 57, DOC. 99.: „Quod serenissima filia post consummationem matrimonii renunciare debeat ad satisfactionem ex voluntatem nostram ex nostrorum ad id deputatorum, haereditati iurique succedendi in bonis et iuribus paternis et maternis quae quomodo cumque et qualiterouq ipsi serenissimae filiae nostrae competere, aut ad si pertinere possent”.

⁴⁰ AGS, PTR, LEG, 57, DOC. 99.: „ea vero renunciato post consummationem matrimonii ut praedictum est facienda nostris ad hoc specialiter deputatis commissariis recipientibus et stipulantibus nomine et ad partem et favorem nostrum et serenissimo Ferdinandi et Caroli archiducum Austriae et principum et fratrum nostrorum et eorum omnium respective filiorum et liberorum per lineam masculinam legitime descendientium fieri debeat”.

⁴¹ Például Habsburg Borbála főhercegnőnek d’Este herceggel kötött házassága (1565) kapcsán jegyzi meg tévesen doktori értekezésében Sarah Jemima BERCUSSON: *Gift-giving, consumption and the female court in sixteenth-century Italy*. 2009. 44., hogy „Marriage with a lady of royal blood, for Barbara had a claim, through her mother, to the title of Queen of Bohemia and Hungary, was an important coup for this small but ambitious duchy.”

Reyna de Vngria”, mint korábban Anna saját magára.⁴² Azt, hogy ez nem osztrák (német) jogszemlélet, az bizonyítja, hogy aszerint a leányok egyébként is csak az egész fiág kihalta után örökölhettek volna, a nyilatkozat pedig ezt rögzíti, amelynek sok értelme ez esetben nem lenne. Csak a spanyol jogszemlélet – amelyben az oldalági fiágot megelőzően örökölhetne a leányág – szerint lenne értelme ilyen, a fiág javára szóló lemondó deklarációt kiadni. Miután Anna királyné elhunyt (†1580), Mária özvegy császárné (†1603) visszatérve Madridba (1581) magával vitte legkisebb lányát is, Margit főhercegnőt (†1633), aki – bár eredetileg az immáron negyedik özvegyességében maradt II. Fülöpnek szánták hitvesnek – ott végül apáca lett,⁴³ és aki anyjával, Mária császárnéval, valamint Margit spanyol királynéval (†1611) együtt kulcsszerepet játszottak az „osztrák” rokonság érdekeinek madridi képviselőiben.⁴⁴ Mária özvegy császárné végrendeletében a spanyol királyt és a főhercegeket is arra hívta fel, hogy azt a szoros összetartozást, amely a Házban addig mindig megvolt, továbbra is tartsák meg, és erősítsék.⁴⁵ A császárné testamentumában – csakúgy, mint a többi dokumentumban is – rendre a jogi, politikai, vérségi stb. összetartozásra utaló „*Nuestra Augustísima Casa de Austria*”, „*la Casa común*”, „*toda la Casa de Austria*” kifejezések tűnnek fel.

3.2. Kézfogó Madrid és Graz között (1599) – Margit főhercegnő lemondó nyilatkozata (1598) és végrendelete (1611)

Az öreg II. Fülöp király a kilencvenes évek második felében az utódlást előkészítendő – a végrendeletében (1594) örökösének nevezett – fiának az „osztrák” rokonságban keresett jövendőbelit. A király parancsára Grazba utazott Don Guillén de San Clemente prágai spanyol követ,⁴⁶ hogy tárgyalásokat folytasson a Fülöp infáns és Gregoria

⁴² CDTDP (1740) i. m. Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte I. 126.: „la Serenissima Princesa Doña Margarita, nacida Reyna de Ungria, y Bohemia, &c. Archiduquesa de Austria, nuestra Hermana carissima, Monja en el Monasterio de las Descalzas de la Villa de Madrid”.

⁴³ Frédérique SICARD: Política en religión y religión en política: El caso de sor Margarita de la Cruz, archiduquesa de Austria In: José MARTÍNEZ MILLÁN – Rubén GONZALEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Vol. 1. Madrid, Ediciones Polifemo, 2011. 631.: „La archiduquesa Margarita de Austria nació en 1567 en Viena. Es hija de la emperatriz María – ella misma hija de Carlos V– y del emperador Maximiliano II. Cuando muere el emperador, la emperatriz viuda decide retirarse en España en el convento de las Descalzas Reales, con el permiso de su hermano Felipe II. Su hija menor, Margarita de Austria la acompaña y resuelve pronunciar sus votos religiosos en 1584, convirtiéndose en sor Margarita de la Cruz”.

⁴⁴ Rubén GONZÁLEZ CUERVA: Cruzada y dinastía: Las mujeres de la Casa de Austria ante la larga guerra de Hungría. In: José Martínez Millán – Maria Paula Marçal Lourenço (ed.): *Las relaciones discretas entre las Monarquías Hispana y Portuguesa. Las Casas de las Reinas (siglos XV–XIX)*. Vol. 2. Madrid, Polifemo, 2009. 1149–1186.

⁴⁵ CDTDP (1740) i. m. Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte I. 114.: „ultimamente les suplico, y encomiendo, que la amistad, que hasta ahora ha habido en Nuestra Casa, vaya siempre creziendo, y nunca disminuyendo”.

⁴⁶ Javier ARIENZA ARIENZA: La historia de Guillén de San Clemente, un embajador hispano en el corazón de Europa entre los años 1581 y 1608. *Ibero–Americana Pragensia*, Vol. XLV. (2017) 73–98.

Maximiliana főhercegnő közötti lehetséges házasság ügyében.⁴⁷ Azért esett a választás Grazra, mert aki ekkoriban II. Miksa császár (†1576) leányai közül még életben volt, már „idős” volt, a tiroli ágból életben lévő egyetlen, korban is megfelelő, de semmiféle politikai haszonnal nem kecsegtető Annát – tiroli Ferdinánd (†1595) lányát – végül II. Mátyás magyar király vette el 1611-ben.⁴⁸ Tényszerűen fogalmaz Johann Rainer amikor azt írja, hogy az egyetlen lehetséges út Madrid számára ekkor a stájer ág maradt.⁴⁹ Sikerült is megállapodni a feltételekről, de mivel a főhercegnő nem sokkal később váratlanul elhunyt (†1597), tovább folytak az egyeztetések. Világosan mutatja a bizonytalanságot és a sietséget, hogy ezt követően a másik két főhercegnő (Margit is Eleonóra) számára mindjárt folyamodtak is a Szentszékhez a szükséges pápai dispensatio érdekében is.⁵⁰ Végül Madridban azt a döntést hozták meg, hogy Fülöp infáns és a fiatalabb Margit főhercegnő között jön létre a kötelék. A spanyol király Albert főherceget, akkori toledói érseket és egyben németalföldi kormányzót küldte, hogy a leendő spanyol királynét Spanyolországba kísérje, aki kihasználva a lehetőséget kitérőt tett Prágába is, ahol tiszteletét tette bátyjánál, Rudolf császárnál.⁵¹ Margit főhercegnő még a házasságkötést megelőzően Milánóban, Albert főherceg jelenlétében egy olyan jognyilatkozatot adott ki, amely a magyar alkotmánytörténet szemszögéből is feltűnő érdekességgel bír. Ugyanis abban expressis verbis megjelenik az, hogy a magyar (és a cseh) koronára való minden jogáról és igényéről lemond, ez a szöfordulat korábban az Anna királyné által kiadott nyilatkozatban így nem szerepelt. A textusban utalás történik arra, hogy annak megtételére kötelezve volt („*que dicha Serenissima Reyna estuviere obligada a hacer amplia renuncia*”) a főhercegnő.⁵² Margit tehát lemondott Rudolf császár és a Ház többi főhercegei javára,⁵³ méghozzá minden jogáról, amelyek a

⁴⁷ Johann RAINER: Tú, Austria feliz, cásate. La boda de Margarita princesa de Austria Interior, con el rey Felipe III de España. 1598/99. *Investigaciones históricas*, Vol. 25. (2005) 36.: „En abril de 1593 vino a Graz el embajador español ante la corte imperial. [...] se habló en general de que andaba negociando con María la boda de su hija, la archiduquesa Gregoria Maximiliana, con el infante español Felipe III”.

⁴⁸ Katharina KIRCHMAYER: *Hochzeit – Krönung – Tod. Rites de passage im Leben von Kaiser Matthias und Anna*. Wien, 2009.

⁴⁹ RAINER (2005) i. m. 35.: „como ni el emperador, ni sus cutro hermanos, así tampoco el archiduque Fernando de Tirol, tenían una hija de edad núbil, solo quedaba la Corte de Graz para satisfacer aquella pretensión”.

⁵⁰ RAINER (2005) i. m. 37.: „para no perder nada de tiempo el embajador español ante la corte imperial escribió a Roma con objeto de conseguir las necesarias dispensas matrimoniales para las posibles novias”.

⁵¹ RAINER (2005) i. m. 42.: „se esperar la llegada del archiduque Alberto, quien a principios de octubre había partido en Bruselas, había hecho un rodeo para visitar a su hermano Rodolfo II en Praga y no les alcanzó hasta el 30 de octubre”.

⁵² *CDTDP I.* (1740) i. m. Reynado de Phelipe III. Parte I. 4.: „Renuncia de los Reynos de Ungría, Bohemia, y demás Estados hereditarios de la Casa de Austria por la Señora Reyna Doña Margarita de Austria”.

⁵³ *CDTDP I.* (1740) i. m. 6.: „a favor, y utilidad de la Sacra Cesarea Magestad, y de todos, y cada uno de sus erenssimos hermanos, comprehendiendo tambien al mismo Serenissimo Archiduque Alberto, y tambien de todos, y qualesquiera de los hermanos de la sobredicha Serenissima Reyna, y asimismo de los Archiduques de Austria, y de todos, y cada uno de sus hijos, y descendientes legitimamente por linea masculina”.

magyar és a cseh korona, valamint a Ház egyéb (örökös) tartományjaiban megilletnék,⁵⁴ fenntartva viszont az örökösödési jogot és igényt arra az esetre, ha azoknak magva szakadna.⁵⁵ Jelentősége ugyan a magyar jog oldaláról nézve nincsen, a dokumentum viszont mégis hüen visszaadja azt a spanyol hitbizományi (*mayorazgo*) jogfelfogást, amely a dinasztia mindkét ágának sajátja volt. A menegzőre Valenciában került sor a következő év (1599) tavaszán, ahol kettős lakodalmat tartottak, III. Fülöp király és Margit főhercegnő, valamint Albert főherceg és Izabella Klára Eugénia infánsnő kelt egybe.⁵⁶ A bécsi és a madridi rokonság között a 17. század első két évtizedében ugyan voltak komoly érdekütközések és konfliktusok, többek között éppen a magyar trón Rudolf és II. Mátyás utáni „öröklése” kapcsán, Margit spanyol királyné testamentumában (1611) mégis arra intette urát, Fülöp spanyol királyt, és a Ház főhercegeit, hogy azt az egységet és barátságot („*union y amistad*”), amely addig a Házban megvolt, továbbra is tartsák meg és erősítsék.⁵⁷

3.3. Kézfogó Madrid és Bécs között – Mária Anna főhercegnő és IV. Fülöp király házassági szerződése (1647), II. Károly spanyol király magyar trónöröklési joga (1687)

A harmincéves háború (1618–1648) során Bécs és Madrid viszonya meglehetősen hullámzó volt, amit világosan mutat, hogy az *Oñate-egyezségben* kikötött kézfogóra⁵⁸ Bécs

⁵⁴ CDTDP (1740) i. m. 6.: „renunció, y renuncia a todo, y qualquier derecho que tiene, puede, y pudiere tener e algun modo en lo venidero, y que le toca, y puede tocar en, y sobre las herencias, asi paterna, como materna, y asimismo sobre la sucesion de los Reynos de Ungría, Bohemia, y otros qualesquiera Dominios de la Serenissima Casa de Austria; y de qualesquiera de sus derechos se aparte, y aparta a favor de la sobredicha Magestad Cesarea, y de los otros Serenissimos Archiduques, y Princeses, como queda expresado, y esto en quanto esté obligada a semejante renuncia, conforme a los Derechos, y Privilegios de los mismos Reynos”.

⁵⁵ CDTDP (1740) 6. i. m.: „pero salvando, y reservando para si en las sobredichas cosas, y cada una de ellas el derecho de suceder en defecto de hijos, y legitimos descendientes masculinos, y por linea masculina, como se ha dicho: en cuyo caso, o casos se reservó, y reserva todos sus mencionados derechos, sanos, integros, intactos, y en su vigor”.

⁵⁶ Alfredo CHAMARRO: Un éxito efímero: la visita de Felipe III a Barcelona en 1599. In: C. Mata INDURÁIN – A. J. SÁEZ, „*Scripta manent*”: *actas del I Congreso Internacional Jóvenes Investigadores Siglo de Oro*. Pamplona, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Navarra, 2012. 81–103.

⁵⁷ CDTDP (1740) i. m. Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte II. 16.: „Asimismo, aunque no es necesario; todavia por lo mucho que debo al Rey mi Señor y a la Serenisima Archiduquesa mi Madre, y a mis hermanos, y a toda la Casa de Austria, encomiendo muy entrañablemente al Rey mi Señor la caridad y amistad comenzada, y continuada hasta hoy dia con la dicha mi Madre, y hermanos, que son tan siervos de su Magestad, y con todos los demás de la Casa de Austria, para que por medio de esta union y amistad, se continúe tambien para siempre la gran bendicion, que Dios nuestro Señor para bien de la Christiandad, ante todas, a esta bendita Casa ha dado; y esperamos, que de aqui adelante le dará”.

⁵⁸ János Károly főherceg neve kiolvasható az egyezségből, de az infánsnő személye nem tűnik ki; ld. CDTDP (1740) i. m. Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte II. 250.: „para que se sirva de dar su hija por esposa al Archiduque Juan Carlos, hijo del Serenissimo Archiduque Ferdinando”. A tervezett házasságra egy évtizeddel később – Ferdinánd főherceg és Mária Anna infánsnő között – került sor.

és Madrid között csak bő egy évtizeddel később⁵⁹ (1630) került sor, amelynek egyik feltételül ráadásul (III.) Ferdinánd főherceg magyar királlyá történő koronázását szabta Madrid,⁶⁰ amire 1625. évi soproni országgyűlésen sor is került.⁶¹ Érdekesség, hogy a Ferdinánd főherceg és Mária Anna infánsnő közötti házassági feltételeket tárgyzó szerződés (1628) már Magyarország Apostoli királyaként („*Apostólico Rey de Vngria*”) címezi a főherceget.⁶² Ehhez hasonló jelenséggel találkozunk a háború vége felé, az 1640-es években a spanyol és a császári udvar között újabb tárgyalások kezdődtek egy lehetséges kézfogó kapcsán a következő generáció vonatkozásában. Az eredeti elképzelések szerint kettős menyegző lett volna, a császár legidősebb fia, (IV.) Ferdinánd főherceg és a spanyol király legidősebb leánya, Mária Terézia infánsnő, valamint Baltazár Károly infáns és Mária Anna főhercegnő között jött volna létre, bár végül a terv csak terv maradt, aminek számos oka volt. A nemzetközi irodalom úgy tartja, hogy Bécs és Madrid között a harmincéves háború vége felé igen hűvössé vált a viszony – nyilván elsősorban a közös kudarcok, és a felszínre került, nyilvánvalóvá váló érdekellentétek/feszültségek miatt⁶³ –, amelynek látványos megnyilvánulása volt, hogy nem jött létre (IV.) Ferdinánd főherceg – akit az 1647. évi pozsonyi országgyűlés magyar királlyá is megválasztott⁶⁴ – és a spanyol király legidősebb leánya, Mária Terézia infánsnő közötti kézfogó. Luis Tercero Casado találon fogalmazta meg – „*Infelix Austria*” – doktori értekezésében ennek az időszaknak a jellemzését;⁶⁵ van, aki egyenesen szakításról beszél a westfáliai békekötés (1648) okán,⁶⁶ azonban a század második felében a családi-politikai kapcsolatokat sikerült újra összehangolni, amely aztán végül egészen a század végéig kitarított.⁶⁷ A súrlódások ellenére tehát a „két ág” között mégiscsak sor került a

⁵⁹ Rubén GONZÁLEZ CUERVA: Mi mayor embajadora: la Emperatriz María Ana de Austria, agente española en Viena. *Manuscripts (Revista d'història moderna)*, Vol. 38. (2018) 91–108.

⁶⁰ CDTDP (1745) i. m. Reynado de Phelipe IV. Parte II. 91.: „que el dicho Serenissimo Rey Ferdinando, y la dicha Serenissima Señora Infanta, su charissima esposa, y consorte, sean declarados, y coronados por Reyes de Vngria y de Bohemia”.

⁶¹ MARTÍ Tibor: Az 1625. évi soproni országgyűlés a Habsburg-dinasztia spanyol ágának szemével. In: DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba – PÁLFFY Géza (szerk.): *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*. Sopron–Budapest, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – BTK TTI, 2020. 245–367.

⁶² CDTDP (1745) i. m. Reynado de Phelipe IV. Parte II. 89.

⁶³ Lothar HÖBELT: El Emperador, el Imperio y España bajo el reinado de Fernando III. In: José MARTINEZ MILLÁN – Rubén GONZÁLEZ CUERVA – Manuel RIVERO RODRÍGUEZ (ed.): *La corte de Felipe IV (1621–1665) Reconfiguración de la Monarquía católica*. Tomo IV., Vol. 1. Madrid, Ediciones Polifemo, 2018. 211–257.

⁶⁴ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici (1608–1657)*. Budapest, Franklin, 1900. 1647. évi II. tc.: „Serenissimus princeps et dominus Ferdinandus IV. rex Bohemiae, in regem Hungariae eligitur, et coronatur”.

⁶⁵ Luis TERCERO CASADO: *Infelix Austria: Relaciones entre Madrid y Viena desde la Paz de Westfalia hasta la Paz de los Pirineos (1648–1659)*. Tesis Doctoral. Vienna, 2017.

⁶⁶ Michael ROHRSCHEIDER: La separación de las dos ramas de la Casa de Austria: La paz de Westfalia (1648). In: MARTINEZ MILLÁN–GONZÁLEZ CUERVA–RIVERO RODRÍGUEZ (ed., 2018) i. m. 259–292.

⁶⁷ Enrique SOLANO CAMÓN: Una nueva aproximación en torno a las relaciones políticas entre la corte madrileña y Viena en el último cuarto del siglo XVII. In: José MARTÍNEZ MILLÁN – Rubén GONZÁLEZ

menyegzőre. A történelem itt valóban megismételte önmagát, hiszen IV. Fülöp király – ahogyan egykoron nagyapja, II. Fülöp is – francia hitvesétől Bourbon Izabellától maradt özvegyiségben (†1644), és nem sokkal azt követően egyetlen férfiörököse, Baltázár Károly infáns is váratlanul elhunyt (†1646). Mivel már javában zajlottak a tárgyalások a spanyol és a császári udvar között, így a most özvegyen és férfiörökös nélkül maradt Fülöp király és – bár az eredetileg fiának szánt – Mária Anna főhercegnő közötti kézfogó tárgyában folytak tovább az egyeztetések.⁶⁸ A házassági szerződést 1647 májusára végleges formába is öntötték, azt követően, hogy a szükséges pápai *dispensatio* is megérkezett, az aláírására is hamarosan sor került. A szöveg világosan utal arra, hogy azt a spanyol király és császár közötti kötelék (meg)erősítésének szándékával kötötték.⁶⁹ A kontraktusból a főhercegnőre utalva kitűnik a korábban is bevett szófordulat („*Nata Regina Hungariae*”) használata,⁷⁰ és Mária Anna, hasonlóan a másik két főhercegnőhöz, kötelezve volt arra, hogy kiadjon egy nyilatkozatot, amelyben a Ház főhercegei javára minden jogáról és igényéről lemond.⁷¹ Ebbe – bár a textus erre *expressis verbis* nem utal – nyilvánvalóan a Magyar és a Cseh Királyságot is beleértették, amint azt a korábbi nyilatkozatok, öröklési szerződések, végrendeletek bizonyították.

Mária Anna főhercegnőt a spanyol uralkodó feleségül vette (1649), a Bécsből Madridba történő hónapokig tartó utazást részletesen Tercero Casado dolgozta fel újabbban.⁷² A frigyből két lány és három fiúgyermek született, közülük Károly infáns és Margit Terézia infánsnő érte meg a felnőttkort. II. Károly király öröklési jogát a magyar trónra a már fentebb említett 1687. évi pozsonyi diéta cikkelyezte be a bécsi udvar

CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Vol. 2. Madrid, Polifemo, 2011. 1045–1074.

⁶⁸ José Rufino NOVO ZABALLOS: La casa de la reina Mariana de Austria durante el reinado de Felipe IV y el periodo de regencia. In: José MARTINEZ MILLÁN – José Eloy HORTAL MUÑOZ (ed.): *La corte de Felipe IV (1621–1665) Reconfiguración de la Monarquía católica*. Tomo I. Vol. 2. Madrid, Ediciones Polifemo, 2015. 1501–1544.

⁶⁹ *CDTDP* (1750) i. m. Reynado del Sr. Rey D. Phelipe IV. Parte V. 99.: „para corroboracion, confirmacion, y aumento del parentesco, amistad, amor, y hermandad, que florece entre ambas Magestades, y al mismo tiempo para su mas estrecha union, y vínculo, se ha tratado, y concluido verdadero”.

⁷⁰ *CDTDP* (1750) i. m. Reynado del Sr. Rey D. Phelipe IV. Parte V. 98.: „Matrimonio de S. M. Catholica con la Señora Archiduquesa Doña María Ana, hija de S. M. Cesarea”, „de Matrimonio, et Pactis Dotalibus inter suam Majestatem Catholicam, et Serenissimam Principem Dominam Dominam Mariam Annam, natam Ungariae, et Bohemiae Reginam, Archiducissam Austriae”.

⁷¹ *CDTDP* (1750) i. m. Reynado del Sr. Rey D. Phelipe IV. Parte V. 106.: Comventum etiam, et stabilitum est, ut dicta Serenissima Princeps, futura Regina, renuntiet in forma ad satisfactionem, et voluntatem Caesareae Majestatis, et ejus Deputatorum hereditati, juri que succedendi in bonis, et juribus paternis, et maternis que quomodocumque, et qualitercumque ei competere, aut ad eam pertinere possint, itaut Dote, ejus que quantitate, aliisque ab ejus Serenissimis Parentibus sibi donatis contenta, omnibus aliis juribus successionis, et hereditatis renuntiet; cujus quidem renuntiationis instrumentum plenissimum fiet ea forma, modo, et tempore a Caesarea Majestate, et ejus Deputatis praescribendo, et ad eorum integram satisfactionem”.

⁷² Luis TERCERO CASADO: La jornada de la reina Mariana de Austria a España. Divergencias políticas y tensión protocolar en el seno de la Casa de Austria (1648–1649). *Hispania, Revista española de historiam*, Vol 71., n. 239. (2011) 639–664.

– az *Oñate-egyezséggel* összhangban történő – kezdeményezésére.⁷³ E szerint I. Lipót (†1705) fiágának kihalása esetén örökölhetett volna II. Károly és az ő – esetleges – fiága Magyarországon, azzal a megkötéssel, hogy az ország jogait garantáló hitlevelet kiadja, a Szent Koronával való koronázást az országgyűlésben megejtik, és azt követően a koronázási esküt leteszi. A magyar rendek tehát törvényben rögzített alkotmányos garanciarendszert kapcsoltak a Habsburg-ház trónöröklési jogának elfogadásához a pozsonyi diétán. Az 1687. évi III. tc. hatálya még II. Károly halálával (†1700) megdőlt, a spanyol trónt megszerző Bourbonok hivatalos címei között azonban a mai napig szerepel a Magyarország, Dalmácia Horvátország királya („*Rey de Hungría, Dalmacia, Croacia*”) titulus.

4. Összegzés

A Magyar Királyság trónbetöltésének rendje 1687-ig választással vegyes öröklés volt, amely szerint 1526-ot követően az I. Ferdinándtól fiágon leszármazó főhercegek közül a rendek szabadon választhattak uralkodót. Ezzel szemben a Habsburg-ház „mindkét ága”, az osztrák és a spanyol is örökletes monarchiaként értelmezte Magyarországot, ahol a férfiak és nők is örökölhetnek, aminek következtében a spanyol uralkodókkal frigyre lépő Habsburg főhercegnők mindegyike kiadott egy nyilatkozatot, amelyben lemond a saját- és utódai nevében a magyar (és a cseh) trónra való jogáról és igényéről a Ház főhercegei javára, fenntartva viszont azt arra az esetre, ha azoknak magva szakadna. Ezek a nyilatkozatok – amelyek nem voltak összhangban a magyar közjoggal – világosan visszatükrözik azt a spanyolos hitbizományi jogfelfogást, amely a dinasztia mindkét ágának sajátja volt a 16–17. században egyaránt. Ugyan kulturális téren valóban megfigyelhető a 16. században egy germanizációs folyamat az „osztrák ágban”, de éppen ezek a nyilatkozatok, házassági- és öröklési szerződések, végrendeletek mutatják meg azt, hogy a spanyolos hitbizományi jogszemlélet mindkét ágban meghatározó maradt. Éppen ebből az értelmezésből fakadt az a törekvés, amely a spanyol uralkodók magyar trónöröklési jogát hangoztatta, és végül vitte keresztül annak országgyűlési becikkelyezését is (1687) Pozsonyban.

⁷³ *CJH*. 1687. évi III. tc.: „Quodsi vero, (quod divina bonitas in omnia secula clementer avertere dignetur) ejusdem suae caesariae, et regiae majestatis, semen masculinum deficere contingeret; extunc istiusmodi devolvendi, et suscipiendi regiminis successio, (erga aequae praeviam praedeclaratoque modo praemittendam regiam affidavitonem, ac acceptandos praementionatos diplomaticos articulos, et praestandum desuper juramentum) redundet et transeat in serenissimi quoque Hispaniarum regis, domini Caroli secundi, pariformiter masculinum semen, adeoque duntaxat eo in casu, (quem divina clementia benignissime arceat) quo, tam altenominatae suae sacrae caesariae, et regiae majestatis; quam praefati serenissimi Hispaniarum regis masculinum semen deficeret; avita, et vetus approbata consuetudo, praerogativaque praefatorum statuum et ordinum, in electione, et coronatione regum suum locum habeat.”

